

ПРАВОСЛАВНАТА ИКОНОГРАФИЯ КАТО ХУДОЖЕСТВЕНО НАСЛЕДСТВО
В КОНТЕКСТА НА ЕВРОПЕЙСКОТО КУЛТУРНО ПРОСТРАНСТВО

Ростислава Тодорова

Поставената тема е изключително обширна не само заради сложността и многопластовото съдържание на православното изкуство и на европейското културно пространство сами по себе си, но и заради широките хронологически рамки – връзката между двата ноумена касае както миналото, така и настоящето и бъдещето.

Според Освалд Шпенглер културата може да бъде дефинирана като особен продукт на човешкия дух, който, както всяка друга ценностна система, притежава философска основа и изразява определена интерпретация на човешката история, посочвайки собственото си място в нея. Никоя национална култура обаче не може да бъде считана за напълно самобитно и независимо явление, защото всички културни тенденции се намират в неизбежна връзка помежду си, формирайки общочовешката култура. Това единение се осъществява чрез заемки на културни ценности, които отделните народи създават и обменят помежду си, обединени от една обща основа [1]. Ето защо културно-духовната дейност се счита за най-значимия и мощен цивилизационен феномен, който действа върху неограничено от материалните граници пространство, и който на практика играе ролята на най-мощния духовен и морален интеграционен фактор [2].

Не може да бъде отречен фактът, че общата философска обосновка на европейската култура се намира в религиозно-етичните параметри на християнството, чиито основополагащи представи за смисъла и целите на човешкия живот са породили култура, уникална не само по величието на мащабите си, но и по етичната си парадигма и естетическа насоченост. Именно християнските конфесии внасят особености и решителен принос при формирането на държавите в Стария континент, както и при формирането на самобитните европейски дух и култура [3]. Водено от този християнски дух, художественото съзнание поражда свършени канони в изкуството и създава невиджано до този момент разнообразие на стилове, жанрове и изразни средства. Но централният онтологичен проблем на християнското начало, залегнало в основата на съвременната европейска култура – дуализмът между Източното и Западното [4], води до създаването на паралелни дефиниции за културните факти и до развитие на различни типове изяви на художественото съзнание.

The paper aims at making an analysis of the Orthodox art as a cultural convention and significant artistic heritage in the context of globalization and European incorporation. The Orthodox iconographic concept presents the East Orthodox Christian view of the essence of earthly world and its correlations with the spiritual reality. Despite the fact that European space consists of different denominations of Christianity, as well as different religions and cultures, we should not forget that exactly Orthodox iconography lies in the root of the European civilization and develops its culture. Its metaphysical essence enables Christian culture to create most of the basic cultural concepts in our society during the centuries and to keep its modernity. Therefore, Orthodox art convention is now an indivisible part of common European cultural space and an indispensable condition for its further advance.

Като основна съставна част на културата изобразителното изкуство се базира върху изразяването на вътрешните преживявания на художника, които той изпитва при създаването на конкретното изображение и чрез които се стреми да предизвика в зрителите съответните емоции. Цел на художественото произведение е самата красота, извикваща естетически емоции и доставяща наслада, но тя не бива да се възприема само като характеристика на предмета, а и като свойство на душата на художника и зрителя. Така основната цел на изкуството може да бъде видяна в стремежа към удовлетворяване на присъщото за човешката душа чувство за красота, но не като самоцел, а в смисъла му на отражение в човека на абсолютната Божествена красота [5].

Ренесансовата реформация в религиозния светоглед обаче, освен всичко друго, променя и теорията на изкуството, което започва да се оценява само по красотата (т.е. насадата), която предизвиква. Под въздействието на хуманизма европейската култура се връща към едно неоелинско разбиране за изкуството, в което като идеал се търси “калокагатията” – красотата и доброто, които се отъждествяват. Тази рязка промяна в светогледа по време на Ренесанса води до създаването на ново съдържание

в изкуството, на нов светски естетически модел и в крайна сметка – на нова културна конвенция, която подчинява спиритуализма на реализма. [6] Така в основна особеност на късносредновековните култура и изкуство се превръща техният прекалено визуален характер, като склонността към непосредствено предаване на външното и зримото се изразява най-силно именно чрез средствата на живописата [7]. Художникът от Възраждането предава условността на всичко съществуващо, воден от желанието да изрази замяната на онтологичната разумност на нещата с тяхната феноменологична сетивност в светогледа на епохата [8].

Подобна теория за развитието на културата развива и Ортега-и-Гасет, поставяйки в нейната основа две начала: “идеи-вярвания” и просто “идеи”. “Идеите-вярвания” са неизменни, органично израснали от традициите “живи идеи”, с които човек живее. Той не ги произвежда, не ги формулира, не участва в никаква степен в тяхното рационализиране и в рефлексията върху тях, но те оформят културата му. “С вярванията нищо не може да се прави, освен да се пребивава в тях”, пише авторът [9]. Затова докато човек се намира в лоното на Църквата и пребивава в нейната традиция, той притежава определени “идеи-вярвания” и не се нуждае от нови. Но когато веровият авторитет престане на бъде абсолютен, човек започва да конструира нови модели на света, създавайки нови “идеи”. “Идеите” възникват в “празнотите” между вярванията и ако човекът, в състояние на вярване и дори на съмнение, стои лице в лице с реалността, то конструираният нови “идеи” го отвеждат към едно ново разбиране за света, което рефлектира и в културата му.

Така породеният след Ренесанса и Реформацията плурализъм на мненията във всяка сфера на човешкото битие води до постепенното отпадане на обществото от строго християнската култура, като на нейно място се създават нови модели и теоретични конструкции. И понеже идеите на културата (вярванията) всъщност помагат на човека при неговата външна ориентация в света, при създаването на една нова обществена реалност неминуемо изниква и необходимостта от създаването на нови ориентири в нея, които се изразяват в нови културни и художествени концепции [10].

В контекста на съвременното ни и на неговия плурализъм всяка нация отстоява собствената си идентичност [11], като един от най-успешните методи за това е създаването и отстояването на собствена, уникална културна конвенция. Модерното Православие и неговото изкуство може да се превърне в “български европейски проект” въпреки социологическите данни за отслабването на авторитета на религиите и факта на т.нар. “евросекуларизъм”. Българското Православие не притежава “духовен” имунитет срещу размиването на

ценностите в процеса на глобализация, но особеностите на неговото изкуство могат да се превърнат в основа на успешна културна конвенция, защото носи в себе си изначалните универсалност и автентичност на раннохристиянската общност [12] заедно с уникалните характеристики на местните художествени школи. Подобна културна конвенция може да подпомогне осъществяването на качествен диалог между отделните национални култури в рамките на Общността, защото тя има потенциал да се превърне в динамичен израз на ценността на духовното в общото европейско пространство [13].

Предизвикателствата на глобалния плурализъм приемат различни форми, като за Балканите те са свързани директно с “евросекуларизма”, който упражнява силен натиск върху развитието на ЕС. Неговото влияние неминуемо ще рефлектира и върху най-новите членове на Съюза, като тяхната традиционна религия – Православието – трудно ще успее да се вмести в неговите рамки. Православната концепция в състояние на плурализъм има три възможности – да му се съпротивлява, да се оттегли от него или да се ангажира с него. Нито една от тези възможности не може да бъде осъществена без трудности и рискове, но Православието все още съдържа “по-динамична визия за ролята на духа в света и именно тази визия може да се окаже много необходима в очертаващия се диалог на религиите и културите в световен мащаб” [14].

Различните видове изкуство и различните типове култура не могат да бъдат определени като по-добри или по-лоши заради конкретните си особености. Те са просто различни и си поставят различни задачи. Всяка култура и всяко изкуство в частност изискват определен навик за възприемане на идеите му, за разбиране на конвенцията, създадена между зрителя и автора [15]. В хода на човешката история всяка епоха носи собствена условност и притежава собствен еталон за нейното правилно тълкуване. На мястото на обезсилените конвенции веднага се създават нови, които подпомагат възприемането на новите правила. Заради уникалния начин, по който Православието въвлеча човека в света на духа, прави го свидетел и активен участник в постигането на съвършенството, неговото изкуство може да бъде използвано като успешна конвенция за обогатяване на европейското културно пространство. Заради своя вътрешен консерватизъм, съчетан с универсалността на ценностите ѝ, Православната културно-религиозна конвенция има предпоставките да предложи един съществено нов прочит на общото духовно наследство на Европа [16], а просъществуващото в нейните рамки изкуство притежава потенциала да смекчи дихотомията на обединеното пространство и да смекчи и допълни по неповторим начин доминиращият западен културен модел.

Благодарност:

1. Настоящата публикация се осъществява с подкрепата на научен проект № ДПОСТДОК 02-1/11.01.2010, финансиран от Фонд „Научни изследвания“.

2. Настоящата публикация се осъществява с подкрепата на научен проект № РД-05-187/7.03.2011, финансиран от ШУ „Епископ Константин Преславски“.

Литература

1. **Narochfskaya, N. A.** The religious-philosophical dimensions of culture. In: *Cultura Europea*. Pamplona, 1998, In: <http://www.pravoslavie.ru/english/relphilculture.htm>
2. **Велева, Л.** Измерения на Европейската културна политика. – В: „Приобщаване на българските граждани към културноисторическите ценности“. София: УНСС, 2008, с. 41–42.
3. **Пенков, Д.** Духовни и културни измерения на Православието и неговата специфика на фона на съвременното мултирелигиозно присъствие в Европа. – В: „Религиите в Европа и бъдеще на Православието“. София: Орион-Прес, 2006, с. 51.
4. **Пантев, А.** Европейската съпричастност на Балканската култура. – В: „Приобщаване на българските граждани към културноисторическите ценности“. София: УНСС, 2008, с. 2–3.
5. **Архим, Августин.** Взаимоотношение християнства и култури. Православная община, вып. 5, 1991, In: http://archive.sfi.ru/ar.asp?rubr_id=234
6. **Толстой, Л.** Що е изкуство? София: Св. Климент Охридски, 1994, с. 60–77.
7. **Хъойзинха, Й.** Залезът на Средновековието. София: Панорама, 2002, с. 295.
8. **Флоренски, П.** Иконостас. София: ЛИК, 1994, с. 78.
9. **Ортега-и-Гасет, Х.** Естетика. Философия култури. Москва, 1991, с. 464–465.
10. **Николаева, О.** Съвременната култура и Православието. София, 2000, с. 85.
11. **Malmborg, M. and B. Streth. (eds.).** The Meaning of Europe. Variety and Contention within and among Nations. Oxford: Berg, 2002, p. 9.
12. **Пантев, А.,** Пос. съч., с. 3.
13. **Мишкова, Д.** Балкански визии за Европа през XIX век: канали на културен пренос и интелектуален контекст. – В: <http://www.bulgc18.com/occidentalism/Mishkova2.htm>
14. **Berger, Peter L.** Many Globalizations: Cultural Diversity in the Contemporary World. Oxford University Press, NY, 2002
15. **Шкловски, В.** Тетива. Варна: Георги Бакалов, 1977, с. 8283
16. **Пенков, Д.** Пос. съч., с. 52.

Адрес за контакти

Ростислава Г. Тодорова
ШУ “Епископ Константин Преславски”
гр. Шумен 9712, ул. “Университетска” 115